

УДК 378.417

Педагогічні умови розвитку творчого потенціалу студентів під час навчальної діяльності

Надія Іванівна Недвига

СТАРШИЙ ЛАБОРАНТ КАФЕДРИ УКРАЇНОЗНАВСТВА, ПЕДАГОГІКИ І КУЛЬТУРОЛОГІЇ
СЕВАСТОПОЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
e-mail: nadianedviga@rambler.ru

В статті розглянуто направленість творчого підходу щодо розвитку творчого потенціалу студентів, спрямованого на гармонізацію особистісного та професійного буття спеціаліста технічного профілю. Зроблено спробу визначити педагогічні умови розвитку творчого потенціалу. Досліджено певні технології з формування навичок професійної компетенції.

Ключові слова: творчий потенціал, мотивація, комунікація, компетенція, творчість, тренінгові технології.

Постановка проблеми. Філософія педагогічної освіти, як і філософія освіти загалом, — сфера, яка разом із еволюцією передбачає певні стабільні основи, що зберігають своє значення на будь-яких етапах розвитку людства. З'являються нові ідеї, які ми обов'язково повинні враховувати, особливо в педагогічній діяльності, оскільки вони є важелем в освітній діяльності суспільства взагалі. Педагогічні інновації в технічному вузі — це результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем. Навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах, як і освітнє середовище в цілому, повинен бути максимально зорієнтований на формування розвинутої, самодостатньої особистості. Завдання педагога вищої школи — позбутися формального підходу в навчанні, перетворити навчальну діяльність в органічне засвоєння знань в якості методологічної бази. Творче засвоєння певної суми знань залишається важливою функцією сучасного навчального процесу [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми та виявлення невирішеної частини проблеми. Проблема розвитку творчого потенціалу привертає увагу багатьох вчених. Зокрема, досліджувалося розширене поняття творчості як цілеспрямованого мислення на самого себе (М.Є. Боцманов, А.В. Заха-

ров). В особистісному напрямку знання розглядаються як результат осмислення своєї діяльності (А.А. Зинов'єв, Г.П. Щедровицький). Чільне місце серед досліджень посідають праці І.Д. Бега, І.М. Семенова, А.В. Карпова, присвячені розвитку саморегуляції, що передбачає цілеспрямоване формування і створення умов для прояву готовності правильно сприймати вимоги інших людей, колективу, суспільства в цілому, готовності до творчого аналізу ситуації, у якій знаходиться і діє людина у зв'язку з реалізацією цих вимог, готовності до творчого аналізу власних можливостей успішно виконувати вимоги, вміння планувати різні сфери діяльності відповідно зовнішнім умовам і внутрішнім можливостям; готовності ставити вимоги самому собі, вміння блокувати інші мотиви і зосереджуватися на виконанні вимог; готовності, якщо це необхідно, витримувати великі навантаження. Як зазначає І.М. Семенов, для того щоб стати конкурентоспроможним спеціалістом, студенту і магістранту необхідне не тільки нарощування професійних знань (освіта, досвід), але і розвиток рефлексивно-творчого потенціалу особистості [7]. Йдеться мова про рефлексивно-творчий підхід на педагогічному рівні.

З метою обґрунтування педагогічних умов, які будуть сприяти формуванню і розвитку творчого потенціалу, необхідно з'ясувати, що ми розуміємо під ними. В науковій літературі ми зустрічаємось з різними визначеннями поняття «педагогічні умови». Найбільш обґрунтованими, на наш погляд, є визначення Н.М. Боритко, В.І. Андреевим. Під педагогічною умовою Н.М. Боритко розуміє зовнішню обставину, що впливає на протікання педагогічного процесу, в тій чи іншій мірі свідомо сконструйованого педагогом, що передбачає досягнення певного результату [2]. В.І. Андреев вважає, що педагогічні умови представляють собою результат цілеспрямованого відбору, конструювання і засто-

Рисунок 1. Складові зони найближчого розвитку студента (творчий потенціал)

сування елементів змісту методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення мети [1, с. 124]. Водночас педагогічні умови розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього спеціаліста технічного профілю розглянуто недостатньо, зокрема питання щодо розвитку професійних компетенцій під час кожного етапу заняття зі студентами, щодо стану та якості підготовки сучасних інженерів до творчої професійної діяльності, обґрунтування сутності творчої діяльності тощо.

Метою статті є розгляд педагогічних умов розвитку творчого потенціалу майбутніх спеціалістів під час проведення навчальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Ефективність підготовки майбутнього інженера до творчої професійної діяльності визначається, на нашу думку, рівнем розвитку його творчого потенціалу, що відбувається за таких педагогічних умов: 1) відображення у змісті навчальних предметів творчого відношення студента до власної діяльності; 2) критичного аналізу і конструктивного вдосконалення; 3) створення у навчальному процесі ситуацій, що спонукають майбутнього інженера до самостійного засвоєння змісту і засобів відтворення професійної діяльності крізь призму усвідомлення себе в цій позиції й оцінки ефективності своєї діяльності; 4) використання прогресивних інноваційно-комунікативних технологій особистісно орієнтованого навчання, що сприяють набуттю майбутніми інженерами особистого досвіду регулювання відносин з партнерами в технічному середовищі на основі діяльнісного підходу.

Творчий потенціал – це сукупність якостей людини, що визначають можливість і межі її участі у трудовій діяльності (див. рис. 1). Творчий потенціал інженера – це генетичні і фізіологічні дані, навички, внутрішня творча енергія та інші творчі можливості майбутнього спеціаліста, які можна покращити через духовний, інтелектуальний і фі-

зичний саморозвиток різними методиками. «Вияв креативності неможливий, якщо відсутнє творче середовище як ситуативна властивість, як мотивована база для розвитку креативності» [4, с. 106].

У моделі індивідуальності конкурентоспроможного спеціаліста ми розглядаємо розвиток його творчого потенціалу як новоутворення, що виникає в результаті спеціальної, цілеспрямованої підготовки до професійної діяльності. Творча професійна діяльність майбутнього інженера може здійснюватися на різних рівнях і різними засобами. Але у будь-якому випадку вона вибудовується на засадах його певної компетентності й готовності в умовах організації виробничого процесу з урахуванням стандартів, що існують. Творчість – це діяльність, яка породжує щось якісно нове і відрізняється неповторністю, оригінальністю, навіть унікальністю. Отже, творчість – це створення нових за задумом цінностей. Майбутній спеціаліст повинен вміти творчо переосмислювати свій професійний досвід, створювати щось авторське, оригінальне. Майстерність спеціаліста пов'язана з творчістю, а одним із шляхів до неї є розвиток творчого потенціалу. Визначаючи творчий потенціал, необхідно виокремити ключові психологічні складові у структурі особистості, які виконують важливі функції у формуванні та розвитку даної якості у майбутніх інженерів. Насамперед це критичне, творче, ініціативне та логічне мислення; потреби, мотиви, емоції та пам'ять; здібності до концентрації зусиль, переконання та ціннісні орієнтації.

Досягнення високого рівня професійної майстерності неможливе без усвідомлення інженером сенсу, цілі, завдань та засобів вирішення професійних проблем. Викладачу необхідно також враховувати те, що рушійним чинником розвитку творчого потенціалу молодого спеціаліста повинна бути система навчальних умінь, які виступають як орієнтир для вирішення будь-якої професійної

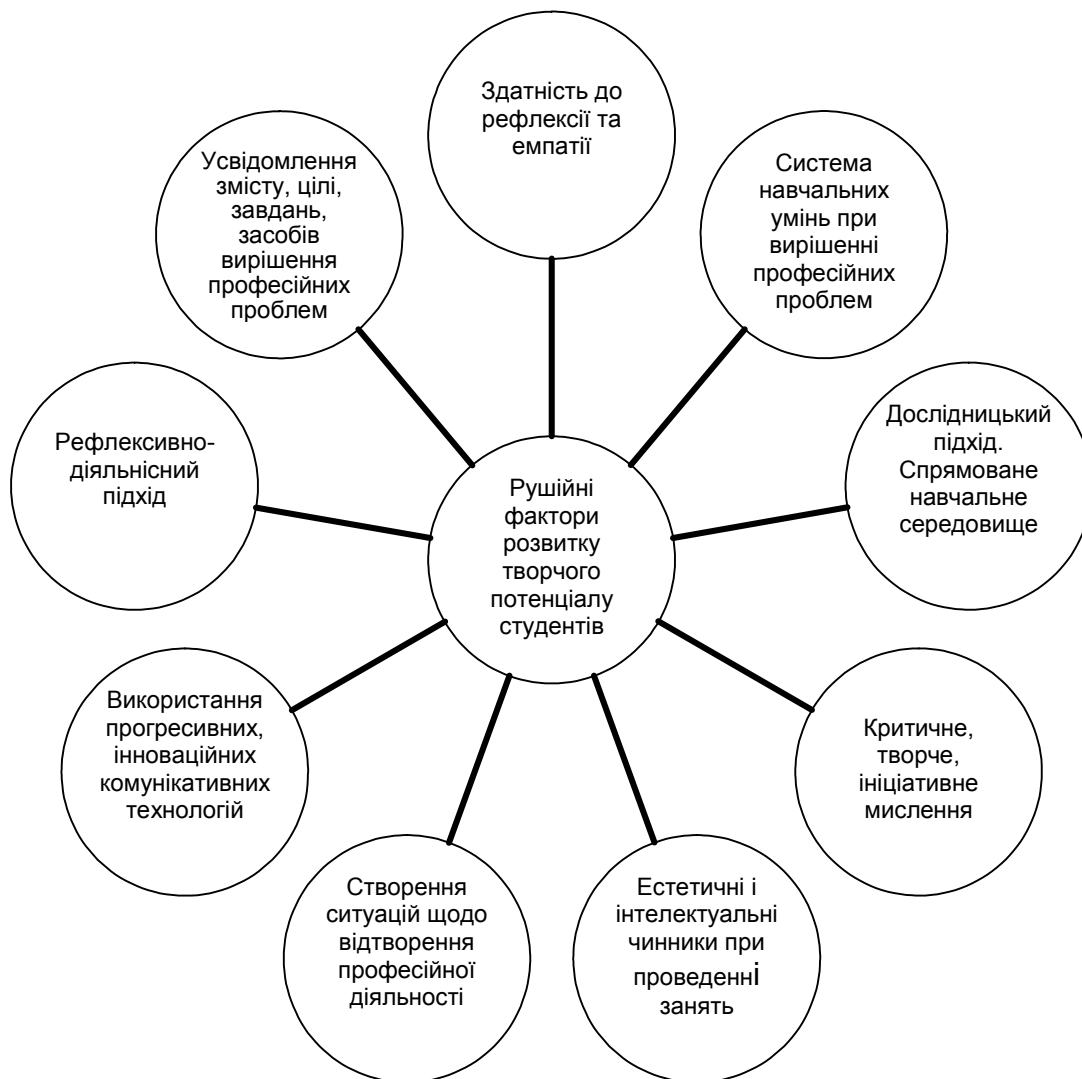

Рисунок 2. Рушійні фактори розвитку творчого потенціалу студентів

проблеми. Формування таких умінь здійснюється в процесі встановлення зв'язків між відомими дидактичними засобами, а також коли ці дидактичні засоби поєднуються із загальнонауковими концепціями, як, наприклад, теорія поетапного формування розумових дій тощо.

При визначенні шляхів формування творчої активності майбутнього інженера передусім, на наш погляд, слід враховувати сутність, закономірності прояву та рушійні фактори розвитку творчого потенціалу (див. рис. 2). Як ми вважаємо, перш за все це здатність до рефлексії та емпатії. Їх низький рівень – одна з головних причин непродуктивної, стандартизованої поведінки майбутнього спеціаліста. Їх розвиток – надзвичайно складний процес. Однією з педагогічних умов розвитку творчого потенціалу є забезпечення дослідницького підходу студентів до навчальної діяльності. У формуванні творчого потенціалу важливу роль відіграє критич-

не, творче, ініціативне та логічне мислення. Творче мислення – це передусім вміння перетворювати навчальне, а згодом виробниче середовище для досягнення кращого результату. Ще однією, на наш погляд, педагогічною умовою є забезпечення єдності естетичних та інтелектуальних чинників під час проведення лекційних та практичних занять. Їх вплив детермінує розвиток різних видів мислення, в тому числі критичного. Це сприяє вдосконаленню функцій свідомості, стимулює творчу активність, евристичну діяльність, прагнення до нового, пошук шляхів виходу за межі вже відомого.

До педагогічних умов можна віднести, на наш погляд, вміння педагога аналізувати процес розвитку творчих здібностей за допомогою творчої уяви, педагогічної фантазії, передбачення, вміння шукати аналоги, комбінувати, асимілювати та реконструювати навчальні знання, готовність пам'яті видавати необхідну інформацію, легкість генерації

ідей та ін. Щоб забезпечити розвиток творчого потенціалу студентів, необхідно розвивати у них техніку імпровізації, основними ознаками якої є емоційна розкутість, винахідливість, вміння швидко й адекватно реагувати на будь-які зміни в ситуаціях. У якості педагогічної умови, що впливає на розвиток творчого потенціалу, використовується аналітично-оцінний підхід до визначення якості навчання й успіхів навчальної діяльності студентів, тобто встановлення причинно-наслідкових зв'язків між рівнем навчальних досягнень студентів і рівнем професійної компетентності викладачів. Розвитку творчого потенціалу сприяє цілеспрямоване засвоєння досягнень психолого-педагогічної науки, пріоритет гуманістичних та ділових стосунків.

Отже, до педагогічних умов, які б сприяли розвитку творчого потенціалу, можна віднести спрямоване навчальне середовище, яке стимулює потяг до перетворюючої діяльності; психолого-педагогічну адаптацію студентів як одну з позитивних умов розвитку творчого потенціалу молодого спеціаліста; виокремлення навчальної або виробничої проблеми як особистої; морально-психологічну підтримку творчої активності студентів. Тому, на наш погляд, необхідно створювати суттєво нові, авторські методики, програми, посібники, виховні системи загалом. Отже, потрібен не пошук вирішення окремих питань, а вдосконалення системи через інноваційні підходи, спрямовані на оптимальне функціонування конкретного процесу в конкретних умовах, що забезпечує високий рівень навчальних досягнень студентів.

До основних напрямів творчого пошуку педагогів вищої школи, як ми гадаємо, можна віднести спілкування як найсуттєвіший вид діяльності між педагогом та студентом; творчу поведінку педагога; творче вирішення спонтанних та спеціально створених ситуацій; пошук гуманістичних, діалогічних, особистісно зорієнтованих підходів, реалізацію ідей сучасних педагогічних концепцій; пошук нових засобів навчання та виховання, в тому числі форм та методів; управління інтелектуальним та соціальним розвитком особистості студента; стимулювання розвитку творчого потенціалу; забезпечення особистісного професійного розвитку. Ресурсами розвитку потенційних можливостей, як ми вважаємо, є готовність, сприйнятливність, здатність до успішної діяльності, розумова витривалість, самоконтроль, сформованість операцій, широта знань, ерудиція, мовний розвиток, рівень засвоєння інформації, засвоєні прийоми навчальної праці, активність мислительних процесів, стійкість інтерактивного процесу, усвідомленість, самостійність мислення, глибина мислення, економність мислення, темп засвоєння знань, вміння прогнозувати результат.

Викладач повинен пам'ятати, що новаторська поведінка не виникає спонтанно, він постійно повинен нагадувати, що від студента очікує новаторства. Необхідно підкреслювати значущість тих проблем, вирішення яких повинно бути тільки творчим. Викладачу слід використовувати також ті мотиви, які найбільш повно відповідають прагненням і бажанням студентів, стимулювати відповідальність, самостійність і зрілість. Проекти, що виконують студенти, повинні викликати у студента почуття професійного росту. Це найбільш сильні мотиви. Необхідно також забезпечити наявність таких форм і методів, які б дали студентам змогу відчувати задоволення, що може повторитися і послугує трампліном до нового злету. Ми вважаємо, що слід створювати атмосферу вільного потоку завдань, яка сприяє роботі над проектом за найбільш творчим шляхом. Необхідно також виділяти час для розвитку і визрівання ідей, надавати більше свободи дій при виконанні студентами завдань. Необхідно дозволяти творчим студентам приймати максимальну участь у виробленні всеосяжних рішень й у формуванні довгострокових планів; можливість спілкуватися один з одним; створювати навчальну ситуацію, в якій малі дискусійні групи сумісно досліджують проблеми й шляхи їх вирішення; оптимізувати й розширювати професійний досвід майбутнього фахівця й доступ до результатів, які можуть збагатити їх творчість. Необхідно давати студентам зрозуміти, що службова кар'єра у багатьох випадках буде залежати від творчого вкладу, що творчість – це не терміновий фактор, а складова всієї організаційної політики.

Для перевірки теоретичного припущення було проведено експериментальне дослідження готовності студентів до творчості, в якому прийняли участь студенти 2–5 курсів технічних спеціальностей (загальна кількість – 294 студенти). Результати діагностики показали, що 95% студентів мають середній рівень готовності до творчої діяльності і тільки 5% – високий рівень. В даних групах проведено також дослідження готовності й спроможності до самовдосконалення. Більшість студентів – 75% – готові пізнавати себе і можуть самоудосконалюватися; 20% готові пізнавати себе, але не можуть самоудосконалюватися; таке поєднання означає, що, бажаючи знати більше про себе, студент ще не володіє навиками самоудосконалення. 5% респондентів не готові і не прагнуть пізнати себе. Для таких студентів, на наш погляд, слід організувати спеціальні тренінгові заняття й проводити додаткову корекційну роботу. Для всіх студентів потрібно запровадити програму саморозвитку і самовдосконалення.

Аналіз проведеного дослідження показав, що серед тих студентів, які готові і можуть пізнати

себе, абсолютної готовності і спроможності до саморозвитку не спостерігається ні у кого. Проведений додатковий тест на готовність студентів до саморозвитку також підтвердив наші припущення: 10% студентів здатні до активного еволюційного розвитку; у 90% респондентів відсутня система саморозвитку, а орієнтація на розвиток залежить від соціальних умов. Серед факторів, які заважають прогресивному розвитку і саморозвитку особистості, студенти переважно виділяють розчарування внаслідок попередніх невдач, занижену самооцінку, нераціональне використання часу, великий потік інформації (в тому числі і через Інтернет), слабку силу волі, особисту інертність, неадекватний зворотній зв'язок з членами колективу.

Отже, проведені нами дослідження показали необхідність створення спеціальних тренінгових програм саморозвитку і самовдосконалення студентської молоді. На базі СевНТУ було проведено ряд тренінгових занять, які передбачали саме такі мотиваційні і стимулюючі функції. Тренінги дають можливість відстежити сильні й слабкі сторони діяльності студента, дозволяють надати необхідну допомогу, скласти програму його розвитку, швидше виправити недоліки. Тренінг як метод гармонізації професійного й особистісного буття людини розглянуто в роботах наступних дослідників: Т.В. Ексакусто, С.Ф. Ісмагілової, Л.В. Грачової, Д.У. Джонсона, Е. Кристофер, Л. Сміт, А.С. Прутченкова, В.Г. Ромек, К. Фопеля, Л.Б. Шнейдера та інших. Тренінг як інтенсивна форма навчання з практичною спрямованістю, на відміну від навчання в рамках стандартних освітніх програм, орієнтований на розвиток навиків, засвоєння учасниками нового досвіду, набуття, як нам здається, нових особистісних конкурентоспроможних якостей. Основним засобом даного тренінгу є система завдань та вправ, які передбачають самостійну постановку проблем, формулювання задуму і мети діяльності з її вирішення. Такий тренінг сприяє використанню інтуїції та імпрровізації. В основу тренінгових занять з метою підготовки конкурентоспроможного спеціаліста нами була покладена технологія рефлексивного управління навчальною діяльністю студентів. Технологія передбачає декілька етапів: вивчення об'єктивного досвіду студентів шляхом створення проблемної ситуації, рефлексію постановки проблеми, конструювання послідовності, визначення критеріїв успішної діяльності, побудову плану роботи навчальної діяльності, корекцію виконаних навчальних дій, самооцінювання [6].

Сутність творчого фахівця проявляється в активній професійній діяльності й визначається такими ознаками: самостійністю, ініціативністю, творчою уявою, імпрровізацією; постійною орієнта-

цією на пошук й оволодіння новими знаннями; потягом до професійного самоствердження через пошук нових рішень і досягнення високих результатів, бажанням бути самим собою; переосмисленням особистого досвіду під впливом нових знань та вимог; постійним пошуком оптимальних професійних рішень; здатністю бачити виробничі проблеми, виявляти протиріччя та знаходити різні способи їх вирішення, часто на рівні інтуїції; намаганням досягти найбільших результатів навіть при невідповідних умовах; пошуком причин недоліків у першу чергу в собі; здатністю змінювати стратегію і тактику діяльності в залежності від конкретної виробничої ситуації; динамізмом, відсутністю стереотипів дій, шаблонів тощо. Тому діяльність творчого спеціаліста складна для спостереження та аналізу.

Отже, творча професійна діяльність розглядається нами не як жорстко детермінована система у процесі формування особистості, а як простір для прояву й розвитку творчого потенціалу індивідуальності. Принциповою рисою цього підходу є те, що він зорієнтований на саморозвиток, самоактуалізацію особистості, на збільшення ступеня її свободи у професійному самовираженні, формування якісно своєрідного, індивідуального стилю діяльності, розширення власних можливостей. Обґрунтовуючи впровадження творчого механізму у професійну діяльність, ми виходили з того, що особистість існує не тільки у природному, фізичному світі, але й у соціально-культурному середовищі, яке вона створює сама. Освітнє середовище, в якому педагог здійснює свою освітню діяльність, спрямовану на розвиток професійних умінь майбутніх інженерів, є однією з підсистем соціокультурного середовища й існує як сукупність історично складених і соціально обумовлених зовнішніх чинників, обставин, ситуацій та системи спеціально організованих самим педагогом умов розвитку студента. Творче відношення студентів до особистої діяльності є однією з психолого-педагогічних умов більш глибокого й усвідомленого, критичного аналізу й конструктивного вдосконалення [5].

На підставі аналізу нами здійснена спроба запровадження таких форм роботи зі студентами, що, на нашу думку, суттєво впливають на розвиток творчого потенціалу. Ми вважаємо, доцільно виокремити творчі знання, вміння та навички особистості, що належить до певної соціальної і професійної групи. Вони диктуються груповими інтересами, характерними рисами світогляду, загальної культури певної професійної групи; проявляються й реалізуються особистістю як невід'ємний атрибут її професійної діяльності, як система креативних прийомів, форм і методів, досконале володіння якими дає змогу ефективно використовувати свої

знання й набутий досвід у професійній діяльності. Це творчі презентації (творчий портрет, захист творчих ідей чи нарбок); залучення до науково-дослідницької діяльності (експериментальні майданчики, впровадження напрацювань у масову практику); обмін досвідом на практичних та лекційних заняттях тощо. Позитивних результатів досягнуто при впровадженні на кожному етапі заняття методів і прийомів психолого-педагогічної підтримки діяльності студента: заохочення, навчально-пізнавальних ігор, творчих завдань, створення яскравих наочно-образних уявлень, моделювання проблемних ситуацій, а також ситуації взаємодопомоги, пошуку альтернативних рішень, кооперації студентів тощо. При діагностуванні розвитку творчого потенціалу у студентів ми враховували оволодіння ними прийомами і способами розумової діяльності, оперування поняттями, законами, правилами; опанування знань про способи

вирішення проблем; усвідомленість та дієвість їх знань, їх системність, міцність, гнучкість, повноту.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Професійна компетентність визначається не стільки кар'єрою людини, скільки його професійним розвитком, розвитком його творчого потенціалу. Розвиток творчого потенціалу майбутнього спеціаліста є одним з провідних завдань технічного вузу. При визначенні творчого потенціалу необхідно виокремлювати психологічні аспекти в структурі особистості, враховувати основи та умови його розвитку. Процес розвитку творчого потенціалу має бути керованим творчим викладачем.

На сьогодні ще не визначена чітка система критеріїв розвитку творчого потенціалу студентів в умовах впровадження відповідних концептуальних підходів, на стадії розробки знаходяться педагогічні технології і методики. Це і буде предметом подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Педагогика : Учебный курс для творческого саморазвития / В. И. Андреев ; [2-е изд.]. – Казань : Центр инновационных технологий, 2000. – 600 с.
2. Боритко Н. М. В пространстве воспитательной деятельности / Н. М. Боритко. – Волгоград : Перемена, 2001.
3. Козлакова Г. О. Вища технічна освіта (педагогічний, дидактичний і соціально-психологічні аспекти) : монографія / Г. О. Козакова, В. К. Марігодов, А. А. Слободянюк. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2001. – 268 с.
4. Краско Е. Ю. Проявление креативности и её развитие у детей / Е. Ю. Краско // Гуманизация образования : научно-практический международный журнал. – 2008. – № 4. – С. 106.
5. Моторна С. Є. Тренінг як інноваційний метод рефлексивної діяльності конкурентоспроможного спеціаліста / С. Є. Моторна, Н. І. Недвига // Вісник Севастопольського національного технічного університету : зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 105. – С. 93–98. – (Серія: Педагогіка).
6. Недвига Н. І. Рефлексивний підхід до формування моделі творчого процесу в діяльності студента технічного профілю / Н. І. Недвига // Вісник Севастопольського національного технічного університету : зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 104. – С. 57–63. – (Серія: Педагогіка).
7. Семенов І. М. Соціокультурні і рефлексивно-психологічні аспекти розвитку інноваційної освіти в світі Болонського процесу / І. М. Семенов // Підсумки Болонського процесу: психолого-педагогічні основи формування особистості конкурентоспроможного фахівця : матеріали Всеукраїнської наук. конф., Севастополь, 20–22 вересня 2010 р. – Севастополь : Вид-во СевНТУ. – С. 96.

Недвига Н. И. Педагогические условия развития творческого потенциала студентов во время учебной деятельности.

В статье рассматривается направленность творческого подхода, способствующего развитию творческого потенциала студентов и гармонизации личностного и профессионального бытия специалиста технического профиля. Сделана попытка определить педагогические условия развития творческого потенциала. Исследуются определённые технологии по формированию навыков профессиональной компетенции.

Ключевые слова: творческий потенциал, мотивация, коммуникация, компетентность, творчество, тренинговые технологии.

Nedviga N. I. The pedagogical conditions of creative potential development of students during lectures and seminars.

The direction of the phenomenon of creative approach which promotes the development of creative potential of a specialist of technical field is considered in the article. The attempt to define the pedagogical conditions of the development of creative potential was made. The definite technologies of forming skills of professional competence were investigated.

Keywords: creative potential, motivation, communication, competence, creativity, training techniques.